

OKTOBER

DNB Magazine nr. 5, 2010

DNB MAGAZINE

Vincent Icke
over de verre toekomst

Dossier:
Nederland in 2040

In dit nummer...

Vragen over de euro, pensioenen,
banken of verzekeraars?

Bel of mail de informatiedesk:

t 0800 - 020 1068 (gratis)

e info@dnb.nl

Neem eens een kijkje op www.dnb.nl

ARTIKELEN

06/ Kleine kans op dubbele dip VS

16/ Winnaar Christiaan Huygensprijs 2010:
's Lands wijs, 's lands consument

28/ Interview met DNB-president Wellink

RUBRIEKEN

04/ Banktueel

10 / De mensen van het Frederiksplein: Rudi Kleijwegt

11 / De wereld in cijfers: 'Van vin naar Wein'

27 / Podium: 'Is het verlagen van de pensioen-
uitkeringen onontkoombaar?'

35 / Va Banque: 'Oud-Grieks doof'

38 / Profiel: Chili

40 / Kunstpodium: Form follows Fashion

42 / Seminars

44/ In Beeld

32/ Economische wetenschap in onzekere tijden

12/ Essay: De toekomst is nu

‘We hebben het bijna-eeuwige leven voor ons liggen. Tenzij we het nu al voor onszelf verpesten’, aldus astrofysicus en publicist Vincent Icke.

20/ Dossier: Nederland in 2040

Toekomstkunde moet een nieuw schoolvak worden. Want we moeten leren vooruit te denken, om straks te kunnen scoren.

De nieuwe economie

Een nieuw kabinet, een nieuwe economie. Bij het beëindigen van zijn werkzaamheden als voorzitter van het Innovatieplatform (IP) gaf demissionair minister-president Balkende aan dat zijn opvolger de nieuwe economie verder klank en kleur moet geven. Die opvolger is inmiddels bekend, onbekend is nog welke positie innovatie zal innemen op de kabinetsagenda.

Innovatief is de wijze waarop in het afgelopen decennium invulling is gegeven aan het begrip nieuwe economie. Rond de laatste eeuwwisseling was het de verzamelaar van vooral telecom- en internetgerelateerde ontwikkelingen. Later kreeg de nieuwe economie allerlei betekenissen toegekend, variërend van een netwerkeconomie, waarin vooral zzp'ers in wisselende onderlinge verbanden hun werk doen, tot een duurzame economie.

Na de kredietcrisis wordt het begrip voorzien van een moreel label: hebzucht bracht de economie aan de rand van de afgrond en het is tijd voor een moreel reveil. Alle invullingen hebben evenveel recht van spreken. Toch ontbreekt er nog één: de nieuwe economie als de economie van de coach. Een willekeurig uurtje tv stuurt moeiteloos de opvoedcoach, beautycoach, huishoudcoach en relatiecoach langs, en dan hebben we er ongetwijfeld nog een paar gemist. In het bedrijfsleven is de *mental* of *personal* coach helemaal bon ton. Iedereen heeft recht op een persoonlijke coach. Niets mis mee, totdat we zonder de begeleiding van een coach tot niets meer in staat zijn. Dan wordt het tijd voor een ‘Coachinnovatieplatform’.

De redactie

Wat je echt wilt weten

Wervelende start Culturele Dagen

Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Margriet was 20 oktober aanwezig bij een optreden van het Nationale Ballet in de Alte Oper te Frankfurt, hoogtepunt van de openingsceremonie van de Culturele Dagen. Het inmiddels traditionele festival, initiatief van de Europese Centrale Bank, beleeft dit jaar zijn achtste editie en vindt plaats van 20 oktober tot en met 15 november. De Nederlandsche Bank is dit keer medeverantwoordelijk voor het programma, waarbij de nadruk

ligt op jong talent. Naast dans, dat een zeer nadrukkelijke plaats inneemt, komen klassieke muziek, toneel, literatuur, design en architectuur aan bod in vele exposities, theatervoorstellingen, concerten, een filmfestival en literatuuravonden. Een greep uit het aanbod: de strijk- en blaasensembles van het Koninklijk Concertgebouworkest, toneelgroep Mug met de gouden tand, architect Cees Dam, literatoren Arnon Grunberg en Adriaan van Dis.

DNB-website voor BES-eilanden

De Nederlandsche Bank heeft voor haar werk op de drie BES-eilanden – Bonaire, Sint Eustatius en Saba – een aparte website gelanceerd. De eilanden hebben sinds 10 oktober de status van bijzondere Nederlandse gemeente. Daarom vervult DNB een aantal taken op de BES-eilanden. Zo heeft de bank samen met de Autoriteit Financiële Markten de verantwoordelijkheid voor het toezicht op de financiële markten. En DNB neemt de verantwoordelijkheid voor het betalings-

verkeer over van de Bank Nederlandse Antillen. De drie eilanden hebben met Nederland afgesproken dat vanaf 1 januari 2011 de Amerikaanse dollar de munteenheid wordt. Een keuze voor de euro lag minder voor de hand, omdat 65 procent van de betalingen nu al in dollars plaatsheeft. De eilanden worden jaarlijks door veel Amerikaanse toeristen bezocht. DNB monitort de omwisseling van de Antilliaanse gulden naar de dollar. Meer informatie op www.bes.dnb.nl

Cartoon: Nederland in 2040 (pag. 20)

Week van het Geld: 'Het is goed als kinderen fouten maken'

De Week van het Geld voor kinderen van vier tot twaalf jaar werd maandag 13 september feestelijk geopend door HKH Prinses Máxima, in gezelschap van honderden kinderen van basisschool ASVO

uit Amsterdam. De themaweek is een initiatief van DNB, het Nibud, Teleac SchoolTV en 'Wijzer in geldzaken'. Bij de opening stelde DNB-directeur Joanne Kellermann dat kinderen fouten mogen maken met hun zakgeld. En dat dit goed is, want daar leren ze van. Zo blijkt ook uit een DNB-onderzoek onder schoolkinderen. HKH Prinses Maxima, erevoorzitter van CentiQ, Wijzer in geldzaken, betoogde dat het belangrijk is dat kinderen al jong leren omgaan met geld. En dat het heel goed voor ze is om thuis met hun ouders te onderhandelen over hoeveel zakgeld ze krijgen.

Fraude op de 50PlusBeurs

Ruim 20.000 bezoekers van de 50Plus-Beus bezochten tussen 15 en 19 september de stand van de Nederlandsche Bank. Hier kregen zij informatie over de taken van DNB, met speciale aandacht voor het onderwerp 'beleggingsfraude'. DNB werkt met ondermeer de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en andere partners in het Financieel Expertise Centrum (FEC) intensief samen in de aanpak van beleggingsfraude. Vanwege deze gezamenlijke verantwoordelijkheid

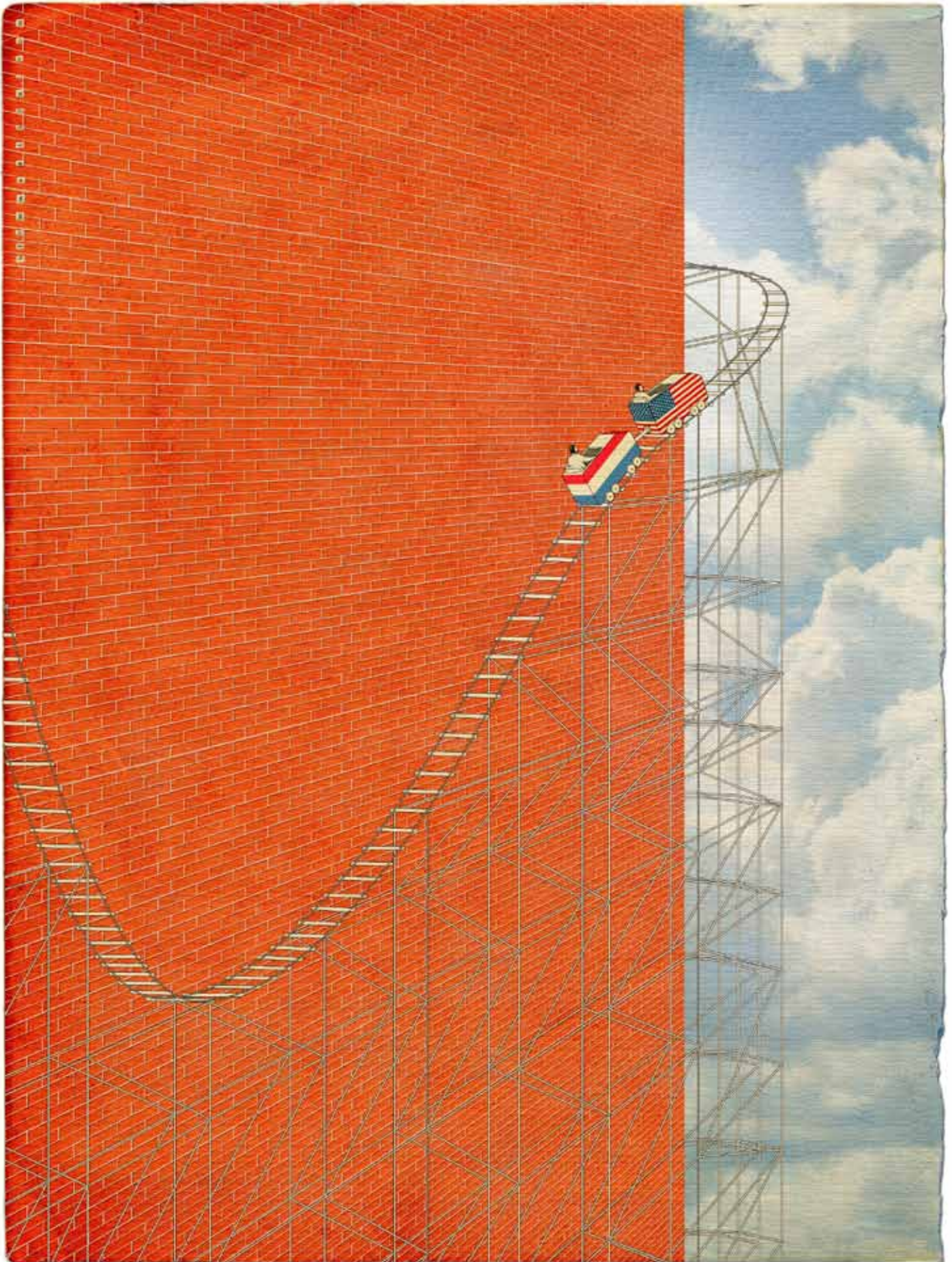
waren elke dag medewerkers van de AFM aanwezig in de DNB-stand om vragen te beantwoorden. Zoals altijd konden bezoekers ook dit jaar weer mee doen aan de traditionele prijsvraag. Ruim 10.000 50-plussers probeerden het juiste antwoord te geven op de vraag: 'Wat is de geschatte jaarlijkse omvang van beleggingsfraude in Nederland?' Het antwoord is 'meer dan vijfhonderd miljoen euro'. De prijswinnaars hebben inmiddels bericht gehad.

DNB in de klas

Sinds kort geeft DNB digitale lesbrieven uit over actuele economische thema's: DNB Reports. Deze nieuwsflitsen zijn bestemd voor economedocenten Tweede Fase. Maar ook docenten die lesgeven aan andere niveaus kunnen gebruik maken van de aangeboden achtergrondinformatie. De eerste reports gaan over het bonus-beleid bij banken, de aankoop van staatsobligaties door de ECB contante betalingen en over de Amerikaanse dubbele dip. Een docentenblad en

werkblad worden als pdf aangeboden via de website www.dnb.nl onder het kopje 'onderwijs'. Op de website is ook meer informatie te vinden over het andere lesmateriaal van DNB, zoals de lesbrieven 'Van kredietcrisis tot schuldencrisis'. In november verschijnt bovendien het laatste deel in de Billy Bankbiljet-trilogie. Deze opvolger van de strips 'Het boeiende leven van Billy Bankbiljet' en 'Billy Bankbiljet en de pijnlijke prijsstijging' gaat over het toezicht op financiële instellingen.

Kleine kans op dubbele dip VS

Het herstel van de Amerikaanse economie verliest aan kracht. Maar de vrees voor een dubbele dip lijkt ongegrond.

door Gerbert Hebbink en Jeroen Hessel

De VS zitten normaal altijd in de economische voorhoede. Echter, ook al is de recessie officieel al een jaar voorbij, de groei van de Amerikaanse economie houdt niet over. De eerste kwartalen na de recessie waren zeer hoopgevend. De resultaten vielen mee, mede vanwege tijdelijke stimulerende factoren als de opbouw van nieuwe voorraden en het stimuleringspakket van de Amerikaanse overheid. Wellicht zijn door die eerste veelbelovende groeisignalen de verwachtingen wat te ver doorgeschooten. Zeker als je bedenkt dat de opleving na een financiële crisis doorgaans zeer traag verloopt.

Het is vooral de laatste maanden dat het herstel van de Amerikaanse economie aan kracht lijkt te verliezen. De Amerikaanse centrale bank liet in september weten dat ze weer bereid is om extra stimuleringsmaatregelen te nemen als dat nodig mocht zijn. Verwachting van DNB is dat de komende kwartalen de economische groei zal blijven tegenvallen. De binnenlandse vraag van consumenten is nog onvoldoende sterk om het stokje over te nemen en de economische motor in een hogere versnelling te zetten. Het is echter de vraag of we moeten vrezen voor een dubbele dip: het verschijnsel dat na een korte opleving uit de eerste recessie een zware terugval volgt, waardoor we belanden in een volgende recessie.

Baanloze groei

In de praktijk komt een dubbele dip maar zelden voor in de VS. Van de 33 recessies die optraden sinds 1854 zijn er slechts drie die direct volgden op een vorige recessie. Ook nu lijkt de

kans op een dubbele dip klein. Enkele belangrijke kwetsbaarheden die het herstel van de Amerikaanse economie na de crisis belemmerden, zijn immers duidelijk afgenomen. Zo hebben Amerikaanse banken al een groot deel van hun verliezen genomen. Volgens het IMF is ruim 80% afgeschreven van de geschatte verliezen van 880 miljard dollar. De banken hebben inmiddels ook extra kapitaal aangetrokken. Tegelijkertijd daalt de schuld van huishoudens sneller dan gedacht. Zo zijn huishoudens sinds het begin van de crisis veel meer gaan sparen om hun hoge schulden af te lossen.

De prille economische groei heeft tot nog toe niet geleid tot meer werkgelegenheid: er is sprake van een baanloze groei, zoals die zich ook voordeed in de twee herstelperioden van 1992 en 2002. De hardnekkig hoge werkloosheid zet omgekeerd een sterke rem op het economische herstel. Op dit moment is volgens de officiële cijfers bijna een op de tien Amerikanen werkloos: 9,6% van de beroepsbevolking in september. Echter, in de praktijk zitten nog veel meer mensen zonder fulltime werk: mensen die zich tijdelijk hebben teruggetrokken uit de arbeidsmarkt en mensen die noodgedwongen parttime zijn gaan werken. De echte onderbenutting van de beroepsbevolking wordt geraamd op 17,1%. Daarbij is de werkloosheidsduur gestegen: 43% van de werklozen zit meer dan een half jaar zonder werk. Dat verslechtert hun kansen op de arbeidsmarkt, omdat langdurig werklozen meer moeite hebben om een nieuwe baan te krijgen. Voeg daarbij dat veel mensen hun

‘Bijna een
op de tien
Amerikanen
is werkloos’

baan verloren in de bouw, onroerendgoedsector of financiële sector – sectoren die zwaar geraakt zijn door de crisis – en nu dus aan de slag moeten in geheel andere sectoren. Daarbij wordt de arbeidsmobiliteit belemmerd van de elf miljoen Amerikanen die een hypotheek hebben boven de waarde van hun huis: zij kunnen niet gemakkelijk verkassen voor een baan.

Honderd miljard

Behalve de hoge werkloosheid, zet ook de nog steeds fragiele woningmarkt een rem op het economische herstel. Sinds de kredietcrisis zijn de huizenprijzen met 30% gedaald, en op dit moment lijkt het ergste achter de rug. Maar dat is nog zeer onzeker. Het aantal verkopen is de laatste maanden weer gedaald, nadat de tijdelijke belastingaftrek voor starters op de woningmarkt in juli is uitgefaseerd. Al met al blijft het aantal verkopen zeer laag, mede door de hoge werkloosheid en de grote onzekerheid. Tegelijk is de voorraad onverkochte woningen zeer hoog, vooral door het grote aantal gedwongen verkopen van de laatste jaren. Nu de arbeidsmarkt zwak blijft en veel huishoudens achter lopen met hun hypotheekbetalingen, is er grote kans dat nog veel meer gedwongen verkopen zullen volgen. Consumenten, waarvan de hypotheekschuld groter is dan de waarde van hun huis, kunnen ook bewust aansturen op een gedwongen verkoop. In veel delen van de VS kunnen zij dan niet aangesproken worden voor de restschuld. Het Amerikaanse programma om de hypotheek van mensen in problemen te herzien lijkt weinig succesvol: de helft van de herziene hypotheeken eindigt later alsnog in een gedwongen verkoop.

Een tegenvallende groei van de VS zal van invloed zijn op het economische herstel van ons land. Het betekent minder vraag vanuit Amerika naar goederen en diensten van Nederland. Het directe effect daarvan is overigens vrij beperkt, omdat slechts 5% van de Nederlandse uitvoer naar de VS gaat. Echter, er zijn ook meer indirecte kanalen waarlangs Amerikaanse groei en stagnatie van invloed zijn op ons land. Immers als de groei van de VS afzwakt, zullen ook andere landen minder uitvoeren naar de VS en daardoor minder inkomsten krijgen – en dat is slecht nieuws voor de Nederlandse export naar die landen. Bovendien kunnen Nederlandse bedrijven minder inkomen (winst) halen uit hun activiteiten in de VS. De waarde van die activiteiten is groot. Topjaar was 2001 toen voor een bedrag van honderd miljard euro was geïnvesteerd in de VS, een bedrag ter grootte van 23% van ons nationale inkomen (bbp). In 2009 was dit nog ‘slechts’ 14% van het bbp (81 miljard euro). Tegelijkertijd zijn de internationale financiële markten veel sterker met elkaar verweven geraakt. Beleggers op de AEX reageren sterk op ontwikkelingen in de VS en zijn permanent alert op de laatste ontwikkelingen van de Dow Jones. Ook het vertrouwen van Nederlandse consumenten en producenten kan verslechteren als de Amerikaanse economie weer in de problemen raakt. Kortom, hoewel het directe verband tussen de economie van de VS en Nederland beperkt is, kan een groeivertraging in de VS via indirecte kanalen toch een significant negatief effect hebben op de Nederlandse economie. •

Interventieteam

Medewerkers in de schijnwerpers.
Deze keer: Rudi Kleijwegt,
wegbereider van de nieuwe
toezichtdivisie voor
interventies, intern
risicomanagement en
expertisecentra.

door Marijke Hoogendoorn

Je moet in een paar maanden tijd een nieuwe divisie uit de grond stampen! 'We gaan per 1 januari aan de slag. Met deze divisie geven we verdere invulling aan het plan van aanpak cultuurverandering dat DNB bij de Tweede Kamer heeft ingediend en onze Visie op Toezicht 2010-2014. Interventie, intern risicomanagement, expertisecentra, een thematische aanpak, verder kijken dan de individuele instellingen: dat alles komt in de nieuwe divisie samen. Om samen met de bestaande toezichtdivisies te komen tot een daadkrachtiger toezicht.'

Interventie is een nieuwe taak?

'Klopt. Er komt een interventieteam, een onafhankelijke club die de regie gaat voeren als er hardnekkige problemen zijn. Nieuw is ook de afdeling voor

intern risicomanagement: die houdt werkprocessen en methoden en het gebruik ervan kritisch tegen het licht en doet verbeteringsvoorstellen. Pluspunt is dat de toezichtcollega's nu voor bijscholing terecht kunnen bij de nieuwe Toezichtacademie.'

Wat heb jij zelf geleerd uit de crisis?

'Dit is de ergste crisis in de twintig jaar dat ik werk in het banktoezicht. Allerlei risico's en gevaren die ik theoretisch kende en waar ik toezicht op hield, heb ik nu echt gevoeld. Ik heb ervaren wat de vernietigende kracht is van het liquiditeitsrisico, hoe financiële markten de financiële instellingen ten onder kunnen doen gaan, hoe financiële instellingen hele landen in de financiële problemen kunnen brengen.'

Wat is de les eruit voor je toezicht?

'Kijk, voor de crisis bestond breed het gevoel dat we een hele stabiele financiële sector hadden, die ook steeds stabiel werd. Als je dat gelooft, geloof je ook dat het effect van het handelen van toezicht niet zo heel belangrijk is. Nou, we hebben geleerd dat het stelsel zeer instabiel is. En dat het optreden van autoriteiten van groot belang is. We moeten ons goed realiseren dat goede kaders, hogere buffers, indringend en vasthoudend optreden van de toezichthouder, nodig zijn om het financiële stelsel te beheersen. Om de schade die de financiële sector potentieel kan doen aan de maatschappij te beperken. Zo niet, dan zie je wat de gevolgen kunnen zijn. Dat zag je in IJsland en dat dreigt ook in andere landen te gebeuren.'

Van vin naar Wein

Fransen wijnen:
 2009: 113 miljoen liter
 2008: 123 miljoen liter
 2003: 163 miljoen liter

Duitse wijnen:
 2009: 78 miljoen liter
 2008: 71 miljoen liter
 2003: 43 miljoen liter

Nederlanders zetten steeds vaker een fles wijn op tafel. In 2009 dronken we per persoon gemiddeld 21,7 liter wijn per jaar. De kans dat deze liters vanuit het 'traditionele wijnland' Frankrijk ons land binnenstromen, wordt elk jaar kleiner. Vlak voor de

eeuwwisseling bestond de Nederlandse wijninvoer voor bijna de helft uit Franse wijn. Sindsdien is dit aandeel vrijwel jaarlijks teruggelopen, al blijft Frankrijk met een aandeel van ruim 28 procent in 2009 nog steeds onze belangrijkste leverancier.

Duitse wijnen zijn aan een flinke opmars bezig: Duitse wijnboeren zijn verantwoordelijk voor bijna een vijfde van alle wijn die Nederland binnenkomt. •

Bron: CBS

Nog eens vijf miljard

De weg naar de toekomst voert langs wetenschappelijke sensaties en briljante toepassingen. Helaas is voor Nederland een marginale rol weggelegd, vreest astrofysicus en publicist Vincent Icke.

door Vincent Icke

De toekomst is morgen, de volgende verjaardag van je kind, je pensioen. Dichtbij dus: hooguit Nederland in 2040. Ons besef van de toekomst is primitief omdat er zo ontzaglijk veel van is. In het jaar 2040 hebben we iets minder dan een tweehonderdmiljoenste gehad van de tijd die onze Zon nog zal bestaan. Een rustgevend kosmisch vooruitzicht, dat helaas geen rol speelt voor de mensheid die druk bezig is zichzelf en haar planeet naar de bliksem te helpen op een tijdschaal van een halve eeuw. Daar ligt 'de' toekomst, ergens tussen vijf en vijftig jaar. In die periode raakt de olie op en zal gas alleen nog te winnen zijn door het op reusachtige schaal vermalen van aardlagen, of door het chemisch kraken van steenkool. Ook andere grondstoffen en ertsen zullen extreem schaars geworden zijn. Slimme en spaarzame technieken, geholpen door hergebruik, zullen toekomst moeten bieden. Het is dus zaak om nu reeds de nodige ingenieurs op te leiden, uiteraard op kosten van de gemeenschap: studeren is niet 'investeren in jezelf' maar meewerken aan de toekomst van de hele wereld.

Financiële farizeeërs

Tussen nu en 2040 zullen wij ook 'de' economische crisis hebben overleefd, omdat crises zo gewoon zijn. Het is als met onze atmosfeer: de droogtes en donderbuien van het weer kunnen wij niet verder dan ongeveer een week vooruit voorspellen, maar met het klimaat (het langetermijngemiddelde van het weer) gaat dat aanzienlijk beter. Je kunt niet voorspellen wat er bij de volgende worp van een dobbelsteen boven zal komen, maar weet wel zeker dat het gemiddeld 3,5 is. Het 'doorrekenen' van politieke of economische plannen door het CPB is dan ook een vorm van bezwering, een soort voodoo. Als dat echt zou kunnen, ging iemand met die kennis triljoenen verdienen.

De 'crisis' is de gewone menselijke hebzucht die door de zakelijke graaiers miljardvoudig is vergroot via computertechniek, afschaffen van regels en privatisering, daarbij vlijtig geholpen door sommige politici en ambtenaren die 'de markt' aanbieden. Dat die niet werkt volgens Adam Smith's 'onzichtbare hand' maar wel met de zeer zichtbare haaienbek van de commerciële roofdieren heeft tot nu toe weinig kiezers op het idee gebracht eens een pietsje linkser te gaan stemmen, en dus blijven de meesten prooi. De financiële farizeeërs zijn erin geslaagd hun fantasieproducten te verkopen voor echt geld, een wisseltruc met het weinig verrassende resultaat dat het geboefte nu het geld bezit en de maatschappij de gebakken peren. Het medicijn tegen deze aandoening is eenvoudig, goedkoop en direct leverbaar: wetten maken zoals die tegen andere vormen van diefstal en fraude reeds bestaan, en het geboefte in kwestie, plus hun adviseurs, laten opdraaien voor de door hen veroorzaakte verwoestingen middels boetes, vorderingen en gevangenisstraf waar dat kan, en door oneervol ontslag waar de wet het nog laat afweten.

Energieverf

Tot zover de korte termijn. Nu over wat echt belangrijk is, namelijk de diepe toekomst. Die duurt honderd miljoen maal langer dan er olie, gas en kolen zijn voor onze energievraatzucht. In fossiele brandstoffen zit de energie van de Zon gevangen. Onze ster levert die nu al bijna vijf miljard jaar en zal dat, zo leren wij uit de astrofysica, nog eens vijf miljard jaar blijven doen. Door elke vierkante meter hier op Aarde gaat ruwweg een kilowatt aan zonneshijn. Een bushalte vangt zodoende per jaar vierduizend kWh op, ook in Nederland waar het vaak plenst. Want als er hier niet genoeg zonne-energie was zag het er niet zo groen uit. Tot het ogenblik dat deze eenvoudige astronomische waarheid

‘De ster die ons het leven schonk zal ons het bijna-eeuwige leven schenken’

tot ons is doorgedrongen blijven de energiefabrieken hun verpestende kooldioxide uitbraken, ook ten behoeve van de elektrische auto's, peperdure hebbedingetjes voor mensen die zich niet afvragen waar de elektriciteit vandaan komt. En totdat we eindelijk onze dakpannen hebben vervangen door zonnecellen en onze muren hebben bedekt met de nog uit te vinden energieverf moeten wij rap kerncentrales bouwen. Deze piepkleine installaties zijn door jarenlange toegepaste wetenschap voortreffelijk getest en veilig, genoeg om Nederland van energie te voorzien, gegarandeerd klimaatneutraal en zij leveren gezamenlijk per jaar maar één kubieke meter afval dat, als we slimme versplijtingstechnieken gebruiken, niet veel langer dan een paar honderd jaar opgeborgen hoeft te worden.

Nano-onderzoek

Kernenergie is een tussenoplossing want ook het uraniumerts raakt op. Kijk dus omhoog naar de Zon. De ster die ons het leven schonk zal ons het bijna-eeuwige leven schenken, mits we die geweldige gave willen aanvaarden door wat mooi ingenieurswerk te doen, bijvoorbeeld het maken van energieverf. Dat is een deklaag die je met de roller kunt opbrengen en die zo'n tien procent van het zonlicht in bruikbare energie omzet. Planten doen het al door middel van chlorofyl, een molecuul van 137 atomen: 72 waterstof, 55 koolstof, 5 zuurstof, 4 stikstof en een enkel magnesium-atoom in het midden. Samen vangen die zonlicht op. Met die energie kunnen planten andere stoffen opbouwen, het eigenlijke begin van wat na miljoenen jaren

steenkool of aardolie wordt. Het getal 137 ligt in het uiterst boeiende tussen-tafellaken-en-servet gebied dat kenmerkend is voor alle moleculen die een hoofdrol spelen in levende materie. Chlorofyl is veel groter dan een atoom, en kan dus zeer rijk gedrag vertonen, maar is toch veel kleiner dan een zandkorrel die alleen al door zijn grote afmetingen veel saaier en voorspelbaarder is.

Werk in die halverwege-wereld heet 'nano-onderzoek', een van de wetenschappelijke sensaties van onze tijd, en in 2040 zullen er al veel toepassingen van zijn. Het is een voortzetting van de quantummechanica van losse atomen, een vondst die de grondslag vormde voor lasers en computerchips. Zo'n vondst kun je niet bestellen want bijna altijd ligt het gevondene in een volstrekt onverwachte hoek. Maar de schaduwen van mogelijke toepassingen zijn nu reeds te zien: het lijkt mij waarschijnlijk dat nano-onderzoekers er tussen 2040 en 2100 in geslaagd zullen zijn om de expressie van DNA tot in detail te besturen. Dan zal orgaantransplantatie behoren tot een heldhaftig verleden, want waarom zou je een zieke lever door een transplantaat vervangen wanneer de instructies om een gezonde lever te maken in het lichaam aanwezig zijn?

Bureaucratische kurk

Misschien zal de nano-kennis ons in staat stellen om superchlorofyl te maken. Niet door het biologische molecuul na te bouwen (dat kunnen we al maar het dient tot niets) maar door zelf een nano-mechaniekje in elkaar te sleutelen dat de

Vincent Icke (1946) is hoogleraar theoretische astrofysica, beeldend kunstenaar en publicist. Zijn meest recente boeken zijn 'De ruimte van Christiaan Huygens' en 'Dat kan ik me niet voorstellen' (2009).

zonne-energie kanaliseert zoals wij dat willen. In Nederland zal de onvoorziene vondst die aan super-chlorofyl en de daarvan afgeleide energieverf ten grondslag ligt niet gedaan worden. Want bij ons heerst de dictatuur van het nut op korte termijn, hooguit tot 2040 maar liefst nog veel korter wegens het ADHD-gedrag van beleggers en hun gewillige regeringen. Het onderwijs is onherstelbaar verbeterd, het onderzoek wordt gefinancierd via het ooit door de communisten bedachte en onbruikbaar gebleken vijfjarenplan-model. De administratie perfect op orde, alles tot in details kapotverantwoord zodat de geest klemvast in de fles zit onder de bureaucratische kurk. De volgzame jongeren worden hierin gedrield en vervolgens speciaal op universiteiten benoemd om strikt planmatig (dus zeer matig) te werken. De opstandige ouderen, die zich nog herinneren dat de relativiteitstheorie zonder vooropgezet plan of doel werd bedacht, worden uitgerangeerd door een meedogenloos systeem van leeftijdsdiscriminatie. Ambtelijke 'verslaglegging' neemt de plaats in van het schrijven van wetenschappelijk werk. Zo blijven Nederlanders hun traditionele windmolens bouwen, en die energieverf – gebaseerd op een sensationele ontdekking in de nano-quantummechanica – moeten zij in 2040 met hangende pootjes gaan kopen, ergens in Azië.

Hoewel de Zon over vijf miljard jaar onverbiddelijk op is, geeft ons dat tenminste wat tijd om te bedenken hoe wij een goed heenkomen moeten zoeken voordat die vriendelijke lichtbron

tot een vijand zal zijn geworden die het hele zonnestelsel vernietigt. Dat zullen wij doen omdat de mens, het enige dier met toekomstbesef, niet alleen zijn persoonlijke leven zo lang mogelijk wil rekken maar ook dat van onze biologische soort.

Wolk losse atomen

Helaas zijn de meeste daarvoor aangedragen oplossingen nogal dom: ruimteschepen met mini-Aarde kolonies, diepgevroren gezinnen. Primitief werk, afkomstig van onnozele dieren die hun toekomst door voortplanting verzorgen, en niet bedacht door een redelijk wezen dat miljarden malen verder kijkt dan het geslachtsorgaan lang of diep is. Om het leven van onze planeet te redden gaan wij uiteraard niet zelf op reis, want waarom zou je per ruimtevaarder honderd kilo ballast naar de Grote Beer sturen als het DNA van alle levende wezens op Aarde maar een paar kilo weegt? Wij kunnen al deze genetische boodschappen honderdduizendvoudig versturen zodat er tenminste een paar aankomen op een planeet elders in de Melkweg waar dat DNA opnieuw voor zichzelf kan gaan zorgen, aangemoedigd door de hier achtergebleven wolk losse atomen die ooit Robert Heinlein was: 'Always listen to experts. They'll tell you what can't be done and why. Then do it.'

Na nog eens vijf miljard jaar is het voor ons hier afgelopen. Nu ja – we hebben het bijna-eeuwige leven voor ons liggen. Tenzij we het nu reeds voor onszelf verpesten, want het is afdoende bewezen dat wij daar heel goed in zijn. •

Christiaan Huygensprijs 2010

's Lands wijs, 's lands consument

Vind je een Marsreep lekker? Als je het op de man af vraagt, krijg je van een Rus een ander antwoord dan van een Chinees of Ier. Zo blijkt uit promotieonderzoek van Martijn de Jong naar enquêteren in internationale markten, bekroond met de Christiaan Huygensprijs 2010.

door Marijke Hoogendoorn

Zijn er tussen landen grote verschillen in de beantwoording van enquêtevragen?

'Ja. De verschillen sprongen er direct uit toen we de resultaten van de enquêtes onder 12.500 consumenten uit 28 landen binnenkregen. Zo zijn bijvoorbeeld de Russen zeer uitgesproken in hun mening, kiezen vrijwel altijd voor een antwoord als 'helemaal mee eens' of juist 'helemaal mee oneens'. Maar in Thailand zie je mensen veel neutraler reageren. Dat kan natuurlijk voor een specifiek onderwerp gebeuren, maar we hadden vragen over heel veel verschillende onderwerpen, zoals geluk en de mate waarin mensen bereid zijn om nieuwe producten te kopen, dus dat wijst erop dat er duidelijk meer aan de hand was.'

Komt het geven van sociaal wenselijke antwoorden overal voor?

'Als je de antwoorden bekijkt, dan lijken Chinezen bijna heiligen! Als je een Chinees vraagt of hij wel eens liegt, te veel wisselgeld heeft gekregen, of roddelt, dan is het antwoord altijd ontkennend. Daarentegen zijn de Engelsen en Ieren heel open en eerlijk over dit soort zaken. Een Engelsman zal je dus ronduit vertellen dat hij niet van Mars houdt, terwijl een Chinees altijd zal zeggen dat hij een Mars heerlijk vindt omdat hij denkt dat je dat graag wilt horen, ook al houdt hij absoluut niet van chocolade. In het geven van sociaal wenselijke antwoorden, zitten Nederlanders ergens in de middenmoot. Overigens, neemt de neiging tot sociaal wenselijke antwoorden toe naarmate consumenten ouder zijn.'

‘Chinezen
lijken
bijna
heiligen’

Christiaan Huygensprijs

Martijn G. de Jong (Dordrecht, 1980) is Associate Professor of Marketing aan de Rotterdam School of Management van de Erasmus Universiteit. Voor zijn dissertatie ontving hij de Christiaan Huygens wetenschapsprijs 2010 voor het vakgebied Economische wetenschappen. Keynote speakers bij de prijsuitreiking op 14 oktober waren HKH Prinses Máxima en Bankpresident Nout Wellink. Hoofdsponsor van het evenement was de Nederlandsche Bank. De prijs omvat een geldbedrag van EUR 10.000, een oorkonde en een bronzen beeld van Christiaan Huygens. De jury is samengesteld door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).

Ook zeer vriendelijke mensen, open en gewetensvolle mensen geven eerder een sociaal gewenste reactie.'

Het is dus lastig te achterhalen wat een Chinees echt wil en denkt?

'Ja. Maar er zijn toch ook duidelijke trends. Zo vinden Chinezen het heel erg belangrijk dat ze een product kopen waarmee ze indruk kunnen maken op anderen. In marketingcampagnes kunnen bedrijven daar handig op inspelen. Op dit punt scoren Nederlanders overigens het laagst: ze kopen iets omdat ze het graag willen hebben, en het maakt hen niet uit wat anderen daarvan vinden.'

Andere opvallende zaken?

'Er zijn grote verschillen in *self-enhancement*, de neiging tot een grenzeloos zelfvertrouwen, zelfoverschatting. Vooral in Hongarije en Spanje, en enigszins in de VS, zie je dat mensen erg overtuigd zijn van zichzelf en denken dat ze nooit een verkeerd oordeel hebben. Duitsers daarentegen hebben weer helemaal geen last van zelfoverschatting.'

Je hebt een methode bedacht om consumentengegevens internationaal te vergelijken?

'Ja. Met psychometrische methoden is het antwoordproces te modelleren. Daarbij splitsen we een antwoord op in een werkelijke mening én een systematische component die van persoon

tot persoon kan verschillen. Deze systematische component is de responsstijl van een individu, bijvoorbeeld de neiging om altijd ja te zeggen of zeer uitgesproken antwoorden te geven.'

Dit onderzoek deed je in 2006. Heb je vervolg aan dit onderzoek gegeven?

'Jazeker. De methode die ik had ontwikkeld in het promotie-onderzoek is alleen geschikt om bij niet-gevoelige onderwerpen de antwoordneigingen te corrigeren. Daarna ben ik samen met enkele collega-onderzoekers een methode gaan bedenken voor de gevoelige onderwerpen.

Deze methode is gebaseerd op de worp met een dobbelsteen. Het kernidee is dat mensen slechts bij bepaalde uitkomsten hun werkelijke gedrag of mening hoeven te rapporteren, en in andere gevallen moeten ze een verplicht antwoord geven dat wordt bepaald door een tweede worp met de dobbelsteen. We kunnen toch achterhalen welk percentage van de respondenten een bepaald gedrag of mening heeft, omdat we weten met welke frequentie de dobbelsteen bepaalde uitkomsten genereert als er maar genoeg worpen zijn. Deze methode bestond al een tijdje, maar wij hebben dit uitgebreid met meerdere gerelateerde vragen, zodat we ook op individueel niveau toch nog iets kunnen zeggen over een bepaalde tendens, ook al is de privacy op het niveau van een specifieke vraag beschermd. Dit is een grote doorbraak, omdat mensen al vele jaren op zoek zijn naar een methode die de validiteit van de antwoorden verhoogt.' •

Blik op oneindig, verstand op nu

Regeren is vooruitzien en dus poogt politiek Den Haag via allerlei bezuinigingsmaatregelen Nederland toekomstbestendig te maken. Een beleid dat deels is gestoeld op onzekerheden: hoe ziet de toekomst van ons land er werkelijk uit en wat betekent dit voor de beslissingen die beleidsmakers nú moeten maken?

door Ellen Tolsma

Er wordt heel wat beleid ontwikkeld in Nederland. Van ziekenhuizen tot OV-bedrijven en van provincies tot supermarktconcerns: wie vooruit wil kan bijna niet zonder stuurgroepen en beleidsstukken. Altijd kan het heden anders en de toekomst beter. Het geloof dat wij de toekomst kunnen beïnvloeden of op z'n minst in ons voordeel kunnen gebruiken is ijzersterk. Toekomstscenario's zijn dan ook onmisbare *tools* voor alle plannenmakers, of iemand nu manager is bij een middelgrote firma of minister van milieu. Niemand weet in hoeverre deze scenario's bewaarheid zullen worden. En dus wordt er volop beleid gebaseerd op onzekerheden. Is dit erg?

Nee, meent (voormalig) macro-econoom Patrick van der Duin (TU Delft), die is gepromoveerd op de methodiek van toekomstonderzoek. Volgens hem is het goed om zicht op onzekerheden te hebben: 'Onzekerheid heeft ten onrechte een negatieve bijklank. Een onzekere toekomst is juist een interessante toekomst, want deze biedt de ruimte om een en ander zelf in te vullen. Door de onzekerheden in kaart te brengen, door te weten wat je niet weet, heb je hierbij een voorsprong.' Via 'wat als'-scenario's kunnen organisaties zich volgens Van der Duin het beste voorbereiden op wat komen gaat. Waarbij in het verleden behaalde resultaten geen garanties vormen voor de toekomst: 'Vaak zie je bij organisaties de cruciale aanname

dat je vanuit het verleden de toekomst kunt voorspellen. Dat is niet zo. Kijk naar de PTT, nu KPN. In het verleden kon de PTT als staatsbedrijf alles bepalen, tot aan de kleur van je telefoontoestel aan toe. Wie van deze situatie uit was gegaan bij het voorspellen van de toekomst, zou de plank behoorlijk hebben misgeslagen: de PTT werd eind jaren tachtig geprivatiseerd en moest een heel andere invulling geven aan zijn beleidsvrijheid. 'Wat als'-scenario's kunnen je helpen om adequaat te reageren op veranderende omstandigheden als deze.'

Geldmachine

Toekomstscenario's gaan volgens Van der Duin niet over het verleden, niet over de toekomst ('want dé toekomst zullen we nooit leren kennen') maar zeggen daarentegen alles over het heden: 'Wat ga je op basis van de scenario's nú anders doen. Welke projecten intensiver je, welke laat je vallen.' Dat betekent dat een organisatie nu al keuzes moet maken op basis van onzekerheden, op basis van iets wat zou kunnen gebeuren: 'En dat ligt moeilijk, hè. Daar scoor je niet mee in de directiekamer. Het is niet macho om te zeggen dat je iets niet weet. Wij vinden het daadkrachtig als iemand zegt: dit gaan we doen, want dit wordt dé toekomst. Maar ja, de toekomst is nu eenmaal niet maakbaar, je beleid is dit wel.'

‘De grote geldmachine bevindt zich straks in de steden, de kruimels in de gebieden er omheen’

Economen Bas ter Weel en Albert van der Horst van het Centraal Planbureau (CPB) hebben geprobeerd de beleidsmakers terzijde te staan via de studie ‘The Netherlands of 2040’. Hierin schetsen ze vier scenario’s van ons polderland van de toekomst, aan de hand van de onderzoeksvraag: ‘hoe verdienen we in 2040 ons geld’. Rode draad in alle scenario’s: de toekomst van Nederland ligt in de stad. De manier waarop deze steden zich ontwikkelen verschilt per scenario; van een concentratie van economische activiteiten in en rond middelgrote steden, tot een sterke aanzuigende werking van een Randstad-plus. Maar hoe dan ook: ‘De grote geldmachine bevindt zich straks in de steden, de kruimels in de gebieden er omheen’, stelt Van der Horst vast. Steden worden volgens de studie economische knooppunten en nemen de rol van landen over als motor van de economie. Zij wedijveren wereldwijd met elkaar om de verdeling van taken binnen een productieproces. Kennis wordt Nederlands belangrijkste product en hoogopgeleide arbeidskrachten onontbeerlijk.

Belevingseconomie

De ‘great migration’ richting urbane gebieden zal hoogstwaarschijnlijk leiden tot een toenemende ongelijkheid tussen stedelijke gebieden en het platteland. Een sturende rol van de overheid om deze ontwikkeling tegen te gaan, geven de onderzoekers van het CPB weinig kans van slagen. Het relatief kleine Nederland moet hard werken op het wereldtoneel en is deels een speelbal van internationale krachten. In één van de scenario’s wordt een beeld geschetst waarin zeer grote metro-

polen met meer dan tien miljoen inwoners in 2040 de dienst uitmaken. De kans is groot dat ons land dan de boot mist en zich ontwikkelt tot een soort achterland. ‘Dit beeld landt bij beleidsmakers bijzonder moeilijk’, vertelt Van der Horst. ‘Het feit dat de maakbaarheid van Nederland kleiner is dan gedacht vindt men moeilijk te verkroppen. We deinen nu eenmaal mee met internationale winden.’ Ter Weel: ‘We kunnen niet kiezen uit wat ons het meest welgevallig is. De wereld zoals hij zich voordoet, die overkomt ons grotendeels. Dit betekent dat de beleidsruimte van de overheid kleiner is, maar de impact van haar keuzes uiteindelijk veel groter. Wat wij hebben geprobeerd is beleidsmakers een leidraad te geven. Conceptueel is er 25 procent kans dat één van de vier scenario’s uitkomt. Wie slim is probeert dan ook voor meer dan één scenario beleid te formuleren. Dat blijft lastig. Men wil het liefst dat je één toekomstbeeld schetst dat je helemaal naar je eigen hand kan zetten, maar wij leven nu eenmaal niet in een *SimCity* (computerspel waarbij de speler een virtuele wereld zelf vorm kan geven – red)’

Wim de Ridder is hoogleraar Toekomstonderzoek aan de Universiteit Twente en directeur van ‘Futures Studies & Management Consultancy’. Ook hij voorziet een grote toekomst voor stedelijke gebieden, maar dan vooral als exponent van wat hij de ‘belevingseconomie’ noemt: ‘We denken nog te veel in termen van vraag en aanbod. In mijn optiek ontstaat er behoefte aan een autonome manier van werken, waarbij de consument zijn eigen producent is. We gaan onze kleding en

‘In de toekomst is energie gratis’

ons huis zelf ontwerpen, zelf een boek schrijven. Hiertoe maken we gebruik van de diensten van andere mensen om deze producten te realiseren. In deze *peer society* is het handig om bij elkaar in de buurt gevestigd te zijn, namelijk in de grote stad. De nieuwe manier van produceren heeft alles te maken met een enorme behoefte aan zelfexpressie. Je wilt zelf ervaren, zelf beleven, je manifesteren tijdens evenementen met gelijkgestemden.’

Als *citymarketeers* slim zijn, spelen ze volgens De Ridder nu al in op de belevingseconomie: ‘In evenementen, de media, cultuur: dáár zit straks het geld. Amsterdam en Almere ontwikkelen zich samen tot Amsterdam Metropolitan Area, een gebied met 2,2 miljoen inwoners. Daar kan bij uitstek een experience-gebied ontstaan. Maar ook in bijvoorbeeld Limburg, dat het moeilijk heeft als gevolg van ontvolking en deïndustrialisatie, is ruimte voor iets dergelijks. Maastricht alleen is te klein voor een rol als culturele hoofdstad, maar kan prima verbintenissen aangaan met Heerlen en Aken. Zet ergens een museum neer en dit gebied zal zich verder ontwikkelen. Cruciaal is dat beleidsmakers hier nu al hun modellen op bouwen. Wat betekent een experience-gebied bijvoorbeeld voor je alcoholbeleid, voor de sluitingstijden van de horeca? De nieuwe tijd is nu al begonnen, je moet nu al nieuwe beslissingen nemen. Misschien lijkt 2040 nog heel ver weg, maar dat is geen excuus om op de oude voet verder te gaan.’

Koeienflats

Trendwatcher Adjiedj Bakas zou het liefst van Limburg één groot pretpark willen maken (‘het is daar een prachtig gebied voor’), al ziet hij het probleem van de vergrijzing en ontvolking niet zo somber in: ‘In België ontwikkelt een bioloog een

externe baarmoeder. Straks kan zelfs een 60-jarige Limburgse vrouw nog met gemak een kind krijgen. Vergeet verder niet dat bevolkingskrimp regionaal is. Wereldwijd groeit de bevolking met netto zes miljoen mensen per maand. Als Limburg een bijzonder ondernemend en aantrekkelijk vestigingsgebied wordt voor Indiërs, Chinezen of Brazilianen, is door migratie van jongeren een enorme impuls mogelijk. Nu al zie je dat welgestelde Chinezen zich inkopen in Londen, Canada en de Verenigde Staten.’

Grootste kansen voor Nederland ziet Bakas niet zozeer in de beleviseconomie, maar meer in ons watermanagement en in de agro-industrie: ‘Australië heeft de ruimte voor groot-schalige landbouw, maar heeft één groot probleem: het gebrek aan water. Wij hebben hier juist heel veel van. We kunnen landbouw op zee verrichten en ons focussen op producten als zeekomkommers en zeewier. Daarnaast kunnen we in hoge flats – verticale designflats die relatief weinig ruimte innemen – tomaten en andere groenten kweken; de stapelbare kassen. Die techniek is er nu al. Dit leidt tot industriële landbouw die prima in stedelijke knopen kan plaatsvinden. Het platteland kan je dan teruggeven aan de natuur. Bossen aanplanten dus.’

Bakas verwacht veel van industriële landbouw in steden en is ook pleitbezorger van koeienflats: ‘De biogassen die koeien uitstoten vang je op via afzuigkappen. Leng dit aan met aardgas en het hele land kan op deze energie draaien. Hard nodig, want onze energiebehoefte is in 2040 twee keer zo groot als nu. Gelukkig is dit helemaal niet erg, want prima op te vangen door schone kernenergie en andere energiebronnen. Ik verwacht dat we binnen vijftien jaar op energiegebied onze zaakjes op orde kunnen hebben. Met nieuwe mijntechnieken kunnen robots

ondergronds van kolen gas maken. Dit aardgas kan je vervolgens oppompen. Limburgse kolenmijnen kunnen straks weer open en Limburg wordt het nieuwe Slochteren. Eerste studies van TNO en DSM ondersteunen mijn gelijk. Superbelegger Warren Buffett zet ook zijn kaarten op kolen: *just follow the money*. Zo brengt de toekomst ons een mix van nieuwe en fossiele brandstoffen.’

Toekomstkunde

Ook futuroloog Wim de Ridder verwacht een groene technologische revolutie: ‘Of het in 2020 het geval zal zijn of in 2025, weet ik niet. Maar zeker is dat energie in de toekomst gratis is. Dankzij kernenergie, maar ook dankzij zonne-energie.’ Bedrijven die – niet zozeer vanuit een klimatologische ideologie, maar in de eerste plaats vanuit economisch oogpunt – meegaan met de ontwikkelingen op energiegebied hebben het volgens De Ridder goed begrepen: ‘Er gebeurt zoveel prachtigs in Nederland. Kleine bedrijven die forse stappen maken op het gebied van zonne-industrie en biomassa. Onze ingenieursbureaus die met baanbrekende oplossingen komen. Nu is het alleen nog aan bestuurlijke beleidsmakers om in te zien dat wij zulke krachtige exportproducten in huis hebben. Dat besef lijkt nog te weinig door te dringen, met als gevolg dat we binnen de wetenschap nog altijd teren op de successen uit het verleden.’

Voor de concurrentie op kennis en innovatie is iets waar Nederland volgens Alexander Rinnooy Kan (voorzitter van de Sociaal-Economische Raad (SER) en van de Kennis en Innovatie Agenda (KIA) - coalitie) in de toekomst op moet inzetten: ‘Wij hebben weinig keuze. Er is in Rotterdam natuurlijk een mooie grote haven, maar van het concurreren op kosten

moeten we het niet hebben. We zijn geen groot land, dus met onze agrarische export alleen zullen we het ook niet redden. Binnen de internationale economie kunnen we onze topositie alleen maar behouden door in te zetten op innovatie en kennis. Iedereen moet naar eigen vermogen zich hier op voorbereiden, door het eigen talent zoveel mogelijk te benutten.’ Iedereen? Ontstaat er zo niet een tweedeling tussen de kenniswerkers en tussen de arbeidskrachten met minder intellectuele capaciteiten? Rinnooy Kan deelt deze vrees niet: ‘Niet iedereen hoeft kernfysicus te worden. Je kunt ook op andere terreinen excelleren, bijvoorbeeld op sportgebied. Waar het om gaat is dat iedereen terecht kan komen en kan blijven op een plek die het beste bij hem of haar past. En daartoe is een leven lang leren van groot belang. Dat is geen straf, maar een voorrecht.’ Rinnooy Kan hoopt dat de politiek ook in deze krappe tijden het onderwijs zoveel mogelijk zal ontzien: ‘Het is niet zo moeilijk om voor deze principes de handen op elkaar te krijgen. Als puntje bij paaltje komt is het echter maar afwachten hoe het uitpakt. Ik hoop dat de nieuwe regering inziet hoezeer het nodig is om in kennis te investeren. Voor iedereen als individu en voor de samenleving als geheel.’

Patrick van der Duin (TU Delft) heeft al meteen een idee voor een nieuw verplicht schoolvak: ‘Toekomstkunde. In deze samenleving denken we altijd aan wat er op de korte termijn nodig is. We houden van een overzichtelijk en concreet beeld, denken de toekomst te kunnen afleiden uit het verleden. Maar helaas, elke crisis is weer anders. Elke economische krapte vraagt om een andere oplossing. We moeten leren te anticiperen, vooruit te denken. Weten wat nu anders moet, om over een tijd te kunnen scoren. De toekomst is niet in 2040. De toekomst is nu.’ •

Afstempelen

In de rubriek voor lezersvragen *Podium* dit keer de vraag: is het verlagen van de pensioenuitkeringen onontkoombaar?

door Marijke Hoogendoorn

‘Voor sommige fondsen lijkt het onontkoombaar’, vertelt Margreet Schuit, beleidsmedewerker pensioenen bij DNB. Eerst was het de kredietcrisis en de malaise op de beurzen waardoor de pensioenfondsen twintig procent van hun vermogen verloren. Door het beursherstel zijn de fondsen daarvan weer enigszins bekomen. Maar nu kampen ze met de lage rente, waardoor ze meer geld in kas moeten hebben. Een voorbeeld: een fonds berekent hoeveel vermogen nodig is om aan de verplichtingen te voldoen. Als de rente nul is en het fonds moet volgend jaar 1000 euro betalen, dan moet zij nu al 1000 euro in kas hebben; is de rente 5,5 procent dan volstaat een kleine 950 euro om aan dezelfde verplichting te voldoen. Een hogere rente zou de fondsen goed uitkomen. Echter, niemand weet wat de rente gaat doen.

In 2009 hebben zo’n driehonderd pensioenfondsen een kortetermijnherstel-

plan gemaakt en ingediend bij DNB. Daarin geven ze aan met welke maatregelen ze de dekkingsgraad in vijf jaar tijd opschroeven naar de minimaal vereiste 105 procent. Bijvoorbeeld door premieverhoging, of een storting van de werkgever. Ook houden ze rekening met toekomstige verwachte rendementen. Als zelfs dat onvoldoende effect sorteert, is korten de ultieme maatregel. Enkele fondsen hadden al een kortingsmaatregel opgenomen in hun herstelplan: zij bepalen nu of ze per 1 januari 2011 daadwerkelijk tot korting moeten overgaan. Andere fondsen bekijken straks hoe ze er voor staan aan de hand van de dekkingsgraad van ultimo 2010. Als ze onvoldoende herstellen en ze geen aanvullende maatregelen kunnen nemen, moeten zij in 2011 alsnog beslissen tot korten. Indien de situatie niet tussentijds wijzigt, moeten zij deze voorgenomen korting uiterlijk 1 april 2012 doorvoeren. ‘Om hoeveel fondsen

het daarbij gaat, weten we nu nog niet.’ Fondsen die overgaan tot korten, moeten aangeven hoe hoog de korting zal zijn en hoe ze de pijn over de verschillende belanghebbenden verdelen. Daarover moeten ze alle betrokkenen duidelijk informeren. Het is een ultieme actie, maar je wilt de rekening niet doorschuiven naar de toekomst. Wat vindt de toezichthouder? ‘Een fonds dat het volle pond blijft uitbetalen terwijl de dekkingsgraad nog geen 100 procent is, wentelt de risico’s onevenredig af op jongere generaties. Zij betalen langere tijd een hogere premie, ontvangen langer geen indexatie en lopen een grotere kans dat hun aanspraken in de toekomst extra worden gekort. Dat ondermijnt de solidariteit – de basis van het gehele pensioenstelsel.’ •

Ook een keer met uw vraag in DNB Magazine? Mail uw vraag naar: magazine@dnb.nl.

Interview Nout Wellink

‘Geheimhoudingsplicht moet anders’

‘We zijn door de crisis inmiddels allemaal een stuk *sadder* geworden, maar ik hoop uiteindelijk ook een stuk *wiser*.’ Een interview met DNB-president Nout Wellink over de grootste reddingsoperaties ooit.

door Loek van Daalen

Twee jaar geleden stond de financiële sector in brand. De grootste reddingsoperatie uit de geschiedenis was nodig om een *meltdown* te voorkomen. Wereldwijd ging het om astronomische bedragen. Ook in Nederland was het voor het ministerie van Financiën en de Nederlandsche Bank alle hens aan dek. De commissie-de Wit bereidt zich voor op de parlementaire enquête over de reddingsacties, een vervolg op het parlementair onderzoek naar het ontstaan van de kredietcrisis van begin dit jaar.

Tijdens de parlementaire enquête over de reddingsoperaties worden de genodigden onder ede verhoord. Maakt dat voor u een verschil, een onderzoek of enquête?

‘Nee hoor, dat maakt voor mij geen verschil. Voor mij had het van meet af aan om een enquête mogen gaan. Daarvoor zijn de kredietcrisis en de gevolgen daarvan voor de financiële sector en uiteindelijk voor de belastingbetaler belangrijk genoeg. En het gaat erom dat we hier met elkaar lering uit kunnen trekken.’

Wat zijn de belangrijkste lessen die u uit de eerste fase van het parlementaire onderzoek heeft getrokken?

‘Om te beginnen vond ik het heel nuttig om ons verhaal te doen. Het is heilzaam om in rechtstreeks contact concrete

‘De adrenaline stroomde hier bijna letterlijk door de gang’

gevallen, met alle dilemma's die daarbij horen, met de Kamer te bespreken. Ik heb gemerkt dat er nog een aantal losse eindjes is waar we nog verder over kunnen praten. Hoe moeten we bijvoorbeeld omgaan met de geheimhoudingsplicht? Want misschien is dat wel de belangrijkste les: het huidige maatschappelijk klimaat, waarin verantwoording en transparantie terecht hoog in het vaandel staan, verdraagt geen geheimhoudingsplicht zoals we die nu kennen. Telkens wanneer wij daar een beroep op moeten doen, zoals de wet ons voorschrijft, worden mensen toch achterdochtig en verwijten ons schimmig gedrag. Dat is noch goed voor het vertrouwen in de financiële sector, noch voor het vertrouwen in het toezicht daarop. En het vervelende is dat wij straks ook tijdens de enquête weer een beroep op die geheimhoudingsplicht zullen moeten doen.'

Wilt u dan voortaan openlijk waarschuwen als een bank er slecht voor staat?

‘Nee, zover zullen we uiteraard niet gaan, want dan gaan we bankrups organiseren. Dat zou op hetzelfde neerkomen als iedereen oproepen maar vast zijn geld bij een bank weg te halen – u kunt zelf wel invullen wat er dan met die bank

gebeurt. Maar u slaat wel de spijker op zijn kop: het wordt een hele klus om de geheimhoudingsbepaling zodanig te veranderen dat we transparant zijn daar waar het verantwoord is en dat we de kiezen op elkaar houden daar waar het noodzakelijk is. Hoe daar vorm en inhoud aan moet worden gegeven, weet ik nog niet. Europese bepalingen spelen hier ook een rol bij. Misschien is het ook wel tijd om na te gaan denken over verschillende regimes per sector. Enfin, het is niet eenvoudig, maar duidelijk is dat er iets moet veranderen. Een open discussie is nodig.’

U zei zojuist dat er best nog wel wat losse eindjes zijn. Kunt u daar enkele van noemen?

‘Dat klopt, we hebben tijdens de verhoren natuurlijk niet alles kunnen bespreken. Terugkijkend op die hoorzittingen denk ik dat ik sommige dilemma's onvoldoende voor het voetlicht heb weten te brengen. En dat levert juist die losse eindjes op. Als toezichthouder die de Wft uitvoert, is het noodzakelijk dat we exact weten wat er van ons wordt verwacht. We willen immers leren van de kritiek. Eerlijk gezegd is het soms moeilijk een helder onderscheid te krijgen of men kritiek op ons als instelling

heeft of op de reikwijdte van de wetgeving. Men kan ons wel verwijten dat wij de wet uitvoeren, maar wat is het alternatief? Dan zou de willekeur regeren en dat staat weer haaks op de beginselen van de rechtstaat. Als burger moet je ervan uit kunnen gaan dat overheidsorganen zich aan de wet houden, anders is het einde zoek. En toch heb ik soms de indruk dat dat is wat mensen van ons vragen: ook al kan het juridisch niet, probeer het toch maar. Wat voor ons bijvoorbeeld na de verhoren een beetje mistig is gebleven, is wat nu precies van ons wordt verlangd bij het al dan niet verlenen van een verklaring van geen bezwaar voor fusies en overnames. Ook is ons niet geheel duidelijk hoe het staat met de concrete invulling van de aanwijzingsbevoegdheid richting branches. Ik hoop van harte dat deze punten terugkomen tijdens de komende parlementaire behandeling en ons meer duidelijkheid geven.'

Wat zijn uw herinneringen aan het najaar van 2008, de tijd van de reddingsacties die straks onderwerp van de enquête zijn?

'Het was professioneel de meest enerverende tijd uit mijn carrière. Het was indrukwekkend om te zien dat zowel op het departement als hier medewerkers over een haast onuit-

puttelijke hoeveelheid energie leken te beschikken om dag en nacht door te werken. In die dagen werden de laatste mails vaak om vier uur 's nachts nog uitgewisseld en om zes uur 's ochtends begon het mailverkeer alweer. De adrenaline stroomde hier bijna letterlijk door de gang. Maar ik hoop eerlijk gezegd dat niemand dit ooit nog hoeft mee te maken. Dat is ook precies de inzet van het nieuwe kapitaalakkoord dat hopelijk in november door de G20 wordt goedgekeurd. Bazel III komt er simpelweg op neer dat de banken hun buffers moeten vergroten waardoor het weerstandsvermogen toeneemt. We hebben toen gedaan wat we konden. Het enige richtsnoer wat we hadden, is niet in dezelfde fout te vervallen als de autoriteiten in de jaren dertig. Om een Engelse uitdrukking te gebruiken: *better safe than sorry*, we moesten *coûte que coûte* voorkomen dat het hele Nederlandse financiële stelsel onderuit zou gaan. Het omvallen van een grote systeembank zou dramatische gevolgen hebben gehad voor miljoenen Nederlanders. We zijn door de crisis inmiddels allemaal een stuk 'sadder' geworden, maar ik hoop uiteindelijk ook een stuk 'wiser'.' •

Economische wetenschap in onzekere tijden

Economische wetenschap gaat over mensen en een economisch model zal dus nooit zo zeker zijn als $E=MC^2$. Daarin ligt de tragiek van de econoom – maar ook de dynamiek, want het stimuleert tot nieuw onderzoek en inzichten, aldus Nout Wellink bij de uitreiking van de Christiaan Huygensprijs.

door Jurriaan Eggelte

‘We leven momenteel in ongebruikelijk onzekere tijden’, aldus FED-voorzitter Ben Bernanke. En in deze ongebruikelijk onzekere tijden is er veel werk aan de winkel voor risicomangers en macro-economen. Zij doen er alles aan om onzekerheden te beperken en hun kennis te vergroten. Maar perfectie en volledige zekerheid zijn een utopie. Want de economie gaat over de samenleving, over de mens, en dus over onzekerheid.

Dobbelsteentjes

Door de kredietcrisis hebben risicomodellen hun magie verloren. Veelzeggend in dit opzicht is de klaagzang van een topman van een Amerikaanse zakenbank dat ‘zich prijsschokken voordeden die volgens zijn model maar eens in de miljoen jaar konden voorkomen. En dat niet op één dag, maar meerdere dagen achtereen!’ Alsof een dobbelsteen er plotsklaps een onbekende zevende kant bij zou hebben gekregen.

Christiaan Huygens was de eerste wetenschapper die het dobbelospel serieus onder de loep nam. Hij boog zich over de verwachte financiële opbrengsten van kansspelletjes in zijn tractaat ‘Van Rekeningh in Spelen van Geluck’ en wordt dan ook gezien als een van de grondleggers van financieel risicomanagement. Uiteraard waren de kansspelen van Huygens heel wat overzichtelijker dan de huidige financiële markten. De uitkomsten van de

dobbelsteentjes waren weliswaar onzeker, maar de kansverdeling van die uitkomsten was bekend. In de financiële risicomodellen is daarentegen de kansverdeling nooit volledig bekend. En, zo benadrukte de crisis nog eens, een model versimpelt de financiële complexiteit tot een hapklaar pakketje. Dat pakketje kan natuurlijk nooit volledig recht doen aan alle dimensies van het menselijk handelen.

De kredietcrisis leert de risicomanager meer oog te hebben voor de mogelijke risico's buiten de overzichtelijke modelwerkelijkheid. Door andere modellen te gebruiken, stressscenario's door te rekenen, en te zoeken naar mogelijke parallellen met vroegere episodes uit de geschiedenis. En misschien ook wel door te fantaseren, te filosoferen over wat er in de toekomst zou kunnen gebeuren. Risicomangers moeten immers alert zijn op alle financiële risico's – dus liefst ook op de risico's die nu nog onbekend zijn.

Ook voor macro-economen is de kredietcrisis een harde les. Zij hadden immers niets voorzien. Maar gelukkig konden zij wel nuttige adviezen geven omdat ze lessen hadden getrokken uit hun onderzoek naar het ontstaan van de Grote Depressie en het herstel daaruit. Daarom wisten beleidsmakers dat er grote risico's waren als zij zich nu, net als destijds, afzijdig zouden opstellen. Of zouden kiezen voor het eigen belang, protectionisme. Om

Dit verhaal is een bewerking van de speech van Nout Wellink bij de uitreiking van de Christiaan Huygensprijs aan Martijn de Jong. De volledige tekst is te lezen op www.dnb.nl.

een meerjarige depressie te voorkomen, dienden zij zware medicijnen toe aan het financiële stelsel en de economie. Met als resultaat dat de economische situatie in de meeste landen weer is gestabiliseerd.

Beperkte houdbaarheidsdatum

Sinds het uitbreken van de kredietcrisis is de toekomst niet meer wat hij in het verleden was. Er is een nieuwe situatie ontstaan, met uiterst hoge overheidstekorten, ongekend lage rentevoeten en een financiële sector die nog verder op orde moet komen. Economen moeten hun kennis van die nieuwe werkelijkheid snel op peil brengen: analyses maken van het herstel uit eerdere financiële crises en nieuwe modellen ontwikkelen met een prominente plek voor de financiële sector.

In deze ongebruikelijk onzekere tijden kijken veel economen met lichte jaloezie naar collega-wetenschappers die onderzoek doen naar een veel minder vergankelijke werkelijkheid. Wie een natuurkundeboek openslaat, kan daarin nog altijd formules voor slingers en botsingen aantreffen die rechtstreeks op het pionierswerk van Christiaan Huygens, eeuwen eerder, zijn terug te voeren. Of neem $E=MC^2$, de befaamde formule van Einstein. Die stond en staat als een huis. Hoewel economen soms dezelfde wiskunde gebruiken als in de relativiteitstheorie, zeker als het om prijzen op de financiële markten gaat, hebben hun modellen doorgaans een beperkte houdbaarheidsdatum. De zuivere werkelijkheid van de theoretische economen verschilt nauwelijks van die van wiskundigen. Maar zodra economen en andere wetenschappers uit de veilige studeerkamer stappen, springen de verschillen direct in het oog.

Het studieobject van economen is een samenleving die haar eigen toekomst nog moet uitvinden. Met tal van risico's, niet alleen ten aanzien van de financiële sector en de macro-economie, maar ook van de natuur en het klimaat. Wie beseft hoe onzeker het

leven vroeger was, weet dat de mens zich niet zomaar bij risico's hoeft neer te leggen. Wat vroeger stomme pech leek of als straffe Gods werd gezien, blijkt met de huidige wetenschappelijk kennis uitstekend te begrijpen en te verhelpen. Verdere wetenschappelijke vooruitgang vereist goed onderwijs om de wetenschappers van de toekomst op te leiden.

Stoorzender

Maar het is een utopie dat de wetenschap ooit alle onzekerheid uitsluit. Want onzekerheid is inherent aan onze markteconomie. Het wezenskenmerk van die markteconomie is immers de vrije keuze en waar keuzevrijheid is, ontstaat automatisch ook onzekerheid. Als mensen kunnen kiezen, valt niet met honderd procent zekerheid in te schatten wat zij zullen doen.

Bijkomend probleem is dat economen een proeflaboratorium missen om experimenten te doen. Wel kunnen economen veel leren van gebeurtenissen uit het verleden en op basis daarvan tot uitspraken komen over de financieel-economische werkelijkheid. Maar daarbij stuit de econoom op één grote stoorzender: de mens die vaak wispelturig is, inventief... een stoorzender die al zijn uitspraken in één klap om zeep kan helpen. Dat is de tragiek van de econoom. Maar tegelijk ook de dynamiek van de econoom. Want het stimuleert steeds weer tot nieuw onderzoek, nieuwe analyses, nieuwe denkwijzen en inzichten.

Economen zullen altijd een voorbehoud moeten maken over hun kennis, gegeven hoe die tot stand is gekomen. En zich steeds moeten inspannen om mee te gaan met de tijd. Dat betekent ook dat economen herhaaldelijk van gedachten kunnen, moeten en zullen veranderen. Dat is zeker geen zwaktebod, zoals vaak wordt gedacht. Eerder dat de visie weer eens moest worden opgefrist. Zoals Keynes al zei: 'When the facts change, I change my mind. What do you do, sir?'. •

Oud-Grieks doof

door Robert Mosch, beleidsmedewerker
bij de Nederlandsche Bank- Divisie
Toezicht

Hoe het toezicht op financiële instellingen er in 2040 uitziet, durf ik niet te zeggen. Voorspellen is lastig, zeker als het de toekomst betreft. In de loop van de geschiedenis hebben slechts enkelen op dit vlak een solide staat van dienst weten op te bouwen. Eén van hen was Cassandra. Deze zieneres uit de Griekse mythologie voorspelde onder andere de vernietiging van Troje, de gevaren van houten paarden en de moord op haar ontvoerder Agamemnon. Iets in haar communicatiebeleid liep echter scheef, want haar gave ging gepaard met een geringe effectiviteit. Niemand geloofde haar waarschuwingen, zodat zij telkens weer machteloos moest toezien hoe het door haar voorziene onheil zich voltrok. Het gegeven dat mensen in tijden van voorspoed geen belangstelling hebben voor slecht nieuws, staat tegenwoordig bekend als het Cassandra-syndroom. Dit is een relevant probleem voor het toezicht. Een goede toezichthouder moet juist in goede tijden de teugels aantrekken en waarschuwen voor te veel optimisme, aldus het IMF*. Maar juist dan wil niemand luisteren en wordt de toezichthouder als een vervelende spelbreker gezien.

De uitdaging voor DNB is dan ook het risicobewustzijn in de maatschappij op realistisch niveau te houden. Effectieve communicatie speelt daarbij een belangrijke rol. Onlangs publiceerden kranten een strenge brief van DNB aan een financiële instelling met problemen. Een vertrouwelijke brief hoort niet in de openbaarheid te komen en voor enig initiatief van DNB-zijde daartoe hoeft niemand te vrezen, maar stilletjes dacht ik toch even bij mijzelf dat de brief wel hielp om de sector scherp te houden en het publiek eraan te herinneren dat de financiële sector nooit vrij is van risico's. Boodschap goed, middel fout dus. Er blijven genoeg goede manieren over om een consistente boodschap over financiële risico's en beperkingen van het toezicht te verspreiden.

Voor 2040 hoop ik dan ook op een permanent realistischer financieel risicobewustzijn, ook als de bomen dan al weer jaren tot in de hemel groeien. Om dat te bereiken gaat u de komende tijd meer van ons horen. Of u dat nu wilt of niet.

* J. Viñals en J. Fiechter (2010), The Making of Good Supervision: Learning to Say 'No', IMF Staff Position Note

Bronzen boom eert verzetsheld

Het Frederiksplein in Amsterdam is een boom rijker: een monument voor verzetsheld Walraven van Hall.

door Ellen Tolsma

DNB-directeur Henk Brouwer en burgemeester Eberhard van der Laan van Amsterdam hebben 3 september een monument onthuld ter ere van Walraven van Hall. ‘Wanneer is iemand een held?’, vroeg Brouwer zich in zijn toespraak af. ‘Is het een kwestie van opofferingsgezindheid, van moed, van een allesoverheersend rechtvaardigheidsgevoel? Vaak is het niet een kwestie van denken, maar van doen. In feite weet niemand zeker of er een held in hem of haar schuilt. Of je in staat bent om in extreme omstandigheden in stilte – of juist in de openbaarheid – het juiste te doen?’

Voor bankier Walraven van Hall (1906-1945) waren de extreme omstandigheden realiteit. Hij besloot actie te ondernemen en was – samen met zijn broer en latere burgemeester van Amsterdam Gijs van Hall – tijdens de Tweede Wereldoorlog een van de oprichters van het Nationaal Steunfonds (NSF), de bank van het verzet. Met geld uit het Fonds werden talloze verzetsactiviteiten gefinancierd, van illegale kranten tot de steun aan onderduikers. Van Hall was betrokken bij een grote bankroof: met toestemming van de Nederlandse regering in Engeland en de afgetreden Bankpresident Trip wist het Steunfonds voor 50 miljoen gulden aan staatspromessen te ‘stelen’ uit de kluizen van de Nederlandsche Bank. De op-

brengst vloeide rechtstreeks in de kas van het NSF en maakte onder meer de spoorwegstaking van september 1944 mogelijk. In de winter van 1945 werd Van Hall gearresteerd en gefusilleerd.

Brug

Ter herinnering aan hem en aan zijn collega-verzetsmensen is nu een monument verzezen op het Amsterdamse Frederiksplein, vlakbij het gebouw van de Nederlandsche Bank. Het beeld – een bronzen, met kogels doorzeefde boom – symboliseert de geknakte, maar niet gebroken held. De locatie, vlakbij de fontein, nodigt uit om elkaar te ontmoeten. Om op te boom te zitten, of te spelen. De boom krijgt hiermee een tweede leven en fungeert als brug tussen heden en verleden. Het beeld is een initiatief van de Stichting Monument Walraven van Hall, het Verzetmuseum Amsterdam en de Gemeente Amsterdam en is gemaakt door de Spaanse kunstenaar Fernando Sanchez Castillo. Gelijktijdig met de onthulling van de boom is een op jongeren gerichte website gelanceerd: www.walravenvanhall.nl. Ook is in het Verzetmuseum Amsterdam nog tot en met 17 april 2011 een tentoonstelling te zien over Van Hall. Voor meer informatie hierover kunt u terecht op www.verzetmuseum.org. •

Chili: de hemel is niet van koper, de aarde wel

Koper is voor Chili een bron van grote rijkdom – en hevige emoties toen 33 kompels vastzaten in een kopermijn. Deel vijf in een serie over de giganten der aarde, geografisch en/of economisch gezien.

door Marijke Hoogendoorn

Hoop en wanhoop: heel de wereld leefde mee met de 33 mijnwerkers die op 700 meter onder de grond zaten opgesloten, nadat op 5 augustus een deel van de San José-kopermijn instortte. Het duurde zeventien dagen voordat er contact met de mannen gelegd kon worden. Het lot van de kompels lag vervolgens in handen van de reddingswerkers van het Chileense staatsbedrijf Codelco, een kopergigant die goed is voor 11 procent van de mondiale koperproductie. Zij moesten een 700 meter diepe schacht boren om de kompels te redden. Het werd maandenlang huiveren en bidden. Ook al leek de hemel soms van koper te zijn, leek het dat God de schietgebedjes van 700 meter onder de grond niet hoorde, toch bleven ze hoop houden, de Chilenen – boven én onder de grond. Want terwijl hun 33 kompanen opgesloten waren, moesten elke dag weer 10.000 mijnwerkers de grond in om erts te winnen. De verwachting was dat de kompels

vlak voor kerst gered zouden worden. Het ging gelukkig sneller. Woensdag 12 oktober konden de kompels bevrijd worden uit hun onderaardse isolement. Daarmee kwam een happy end aan deze reallifesoap die ons twee maanden lang in de ban hield.

The Motorcycle Diaries

Mijnbouw is van vitaal belang voor Chili: die is goed voor 23 procent van het bbp. Het land bezit 35 procent van alle koperreserves wereldwijd, en is de grootste koperproducent en exporteur ter wereld. Behalve koper worden ook ijzererts, goud, zilver, lithium en nitraten gewonnen.

Chili heeft een eeuwenlange traditie in de mijnbouw. De arbeidsomstandigheden zijn zwaar, ook al is er is veel verbeterd sinds Che Guevara in 1952 op bezoek ging bij de grootste open kopermijn ter wereld, de Chuquicamata, tijdens zijn Latijns-Amerikaanse rondreis

op een oude gammele motor samen met boezemvriend Alberto Granado. Het zijn de ontmoetingen met de mijnwerkers, gevoegd bij de honderden gesprekken met landlozen en andere armen die Che diep beroeren. In zijn dagboek 'The Motorcycle Diaries' verwijst hij naar een gedicht van José Martí: 'Ik wil mijn lot verbinden aan dat van de armen van deze wereld', een zin die ook terugkomt in het wereldberoemde liedje 'Guantanamera'.

Appels

De Chileense economie is al jaren booming. Economische hervormingen, een gezond macro-economisch beleid en de omarming van de vrijhandel, verklaren het succes. In de handel zoekt Chili het in de breedte: het land heeft 57 internationale handelsovereenkomsten, meer dan welk land dan ook, met onder andere de EU, Mercosur, China, Zuid-Korea en Mexico. De laatste jaren zijn investeringen en export de belangrijkste drijfve-

Chili

Hoofdstad: Santiago del Chili

Staatsvorm: Republiek

Oppervlakte: 756.102 km²

Aantal inwoners: 17 miljoen

Nationale taal: Spaans

Munt: Chileense peso

Import uit: VS, China,

Argentinië, Brazilië

Export naar: China, VS,

Japan, Zuid-Korea

ren achter de economische groei. Naast de mijnbouw zijn financiële dienstverlening, land- en bosbouw, communicatie-apparatuur en -diensten veruit de meest dynamische sectoren. Chili is de grootste fruitexporteur ter wereld: de Chileense druiven, appels, peren en meloenen vinden ook in Nederland gretig aftrek. Tegelijk is Chili met haar uitgestrekte kustlijn, hemelsbreed meer dan 4.200 km lang, het belangrijkste visserijland van Latijns-Amerika en de grootste vismeel-exporteur ter wereld: het Nederlandse Nutreco is er marktleider.

Voor de komende jaren zijn de economische vooruitzichten rooskleurig. Het IMF raamt de economische groei op 4,7 procent voor 2011, en voorziet ook voor de jaren daarna een flinke groei. Dit jaar bedraagt het bbp rond US 196 miljard, waarmee Chili nu de 45ste economie wereldwijd is en naar verwachting zal opklimmen naar de 42ste plek in 2015.

Ondanks de geweldige economische vooruitgang is er nog steeds grote armoede. Volgens officiële cijfers leeft zo'n twintig procent van de bevolking onder de armoedegrens. De kloof tussen arm en rijk is diep: de rijkste tien procent van de bevolking bezit bijna de helft van al het vermogen: de armste tien procent bezit amper één procent van het vermogen.

Einde van de wereld

Chili is het vierde grootste land van Zuid-Amerika, na Brazilië, Argentinië en Peru. Het langgerekte, smalle land strekt zich uit langs de Stille Oceaan tot Vuurland in het uiterste zuiden. Dit eiland werd in 1520 ontdekt door ontdekkingsreiziger Fernão de Magalhães, die er vuren zag branden en het eiland daarna vernoemde. Het was de tijd van de bloei van het Incarijk, dat wreed beëindigd werd door de Spaanse kolonisten. Zij introduceerden het grootgrondbezit,

en legden daarmee de basis voor de grote sociale ongelijkheid in het land. Na het kortstondige Chileense socialis-tische experiment van Salvador Allende (1970-1973), ging het land zeventien jaar lang gebukt onder de dictatuur van Pinochet. Chili maakte als laatste land in Zuid-Amerika in 1990 de overstap naar een parlementaire democratie. Daarmee is het land ook weer in trek bij backpackers en andere toeristen. Populair zijn de skigebieden rond Santiago, trips naar Antartica, Valparaíso en het merengebied. Door de zeer uiteenlopende landschap- en klimaatzones, kun je er ieder seizoen terecht. Voor een strandvakantie, een klimtocht in de bergen of een trip naar Tierra del Fuego, ofwel het einde van de wereld. En, voor wie nog ondergronds durft, een bezoekje aan de koper-mijnen. •

Bronnen: CIA Factbook, UNDP, Wikipedia, cheguevara.com

Form Follows Fashion

door Alexander Strengers
Voorzitter Kunstcommissie

Is mode een vorm van kunst? Vaak wel, zo bewijst de tentoonstelling 'Form Follows Fashion', afgelopen september te zien in de expositieruimte van de Nederlandsche Bank, met werken van de jonge modeontwerpers Natasja Admiraal, Amber Scholten en Tessa Wagenvoort, die deze zomer afstudeerden aan de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag.

De drie ontwerpers werken met uiteenlopende begrippen als verveling, heimwee en prestigedrang. Door hun werk bij elkaar te plaatsen, ontstaat een contrast

dat het totaalbeeld versterkt. De collectie van Natasja Admiraal laat zien wat er gebeurt met textiel als iemand uit verveling de stof heeft losgewerkt. Hierdoor ontstaan originele stoffbewerkingen die de collectie een bijzondere vorm geven. Amber Scholten laat haar ervaring met heimwee zien in de collectie 'Liebgewonnen'. De ontwerpster is geboren en opgegroeid in het Zwarte Woud in Duitsland. De heimwee naar haar geboortestreek vertaalt ze in klassieke en geometrische vormen. Het 'liebgewonnene', dierbare leven komt bij haar tot

uitdrukking in felle kleuren en in gedrapeerde, soepel vallende stoffen. Tessa Wagenvoort werkt met het thema prestigedrang: 'To be a winner, all you have to give is all you have'. Haar collectie gaat over de *drive* om te willen winnen. 'Je voortijdig een winnares wanen, terwijl de strijd nog niet is gestreden. De drang voelen om goed te presteren', aldus de ontwerpster. Bij de drie designers komen hun persoonlijke verhalen tot uitdrukking in hun kleding. De vorm ontstaat bij hen vanuit de context: *Form* en *fashion* volgen elkaar op. •

Inflatie VS onverwacht stabiel

Ondanks de crisis is de inflatie in de Verenigde Staten opmerkelijk stabiel. Dat stelt velen voor een raadsel. John Williams van de Fed in San Francisco doet een poging dit raadsel te ontrafelen.

door John Lewis

John Williams

De VS hebben te maken met een afname van het bruto binnenlands product, een bovengemiddelde werkloosheid, dalende huizenprijzen en een krimpend kredietvolume. In deze omstandigheden verwacht je een sterke inflatiedaling of zelfs deflatie. Het is dan ook een raadsel waarom hiervan in de VS nu geen sprake is.

Een van de hypothesen stelt dat de relatie tussen inflatie en werkloosheid, uitgedrukt in de Philips-curve, is afgevlakt in de loop der tijd. Daartegenover is uit recent empirisch onderzoek te concluderen dat de werkloosheid nog steeds een duidelijk effect heeft op het inflatiepeil.

Een mogelijke oplossing van het raadsel is dat het natuurlijke productie- en werkloosheidspeil door de crisis is gedaald. Conventionele ramingen van economische overcapaciteit, gebaseerd

op een ongewijzigd natuurlijk niveau van werkloosheid, zouden daarom de werkelijke mate van reservecapaciteit in de economie overdrijven.

Een tweede verklaring is dat als gevolg van de verhoogde geloofwaardigheid van beleidsmakers, de inflatieverwachtingen over de lange termijn minder veranderlijk zijn dan tijdens vorige recessies en daardoor inflatie minder persistent is. Dit zou betekenen dat het inflatiepeil (en de verwachtingen daarover) na een recessie of andere schok sneller terugkeert naar zijn langetermijnwaarde dan voorheen. En zolang de verwachtingen niet veranderen, blijft het risico van deflatie laag. •

Recente seminars

30 augustus:

The Behavior of Inflation During the Crisis, John Williams (Fed San Francisco)

31 augustus:

Simple and Robust Rules for Monetary Policy, John Williams (Fed San Francisco),

14 september:

Macroeconomic and Interest Rate Volatility under Alternative Monetary Operating Procedures, Petra Gerlach-Kristen (BIS)

30 September:

The Trade Effects of Endogenous Preferential Trade Agreement, Peter Egger (ETH Zürich)

05 oktober:

How Do Business and Financial Cycles Interact, Ayhan Kose (IMF)

12 oktober:

Wolf Wagner (UvT)

24 oktober:

Luc Laeven (IMF)

Toekomstige seminars

09 november:

Roel Mehkopf (UvT)

30 november:

Steven Ongena (UvT)

De seminars zijn een platform waar binnen- en buitenlandse wetenschappers hun onderzoekresultaten presenteren. Het actuele programma staat op www.dnb.nl. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Marijke Vogelezang, tel. 020-5243687, e-mail: r.vogelezang-douw@dnb.nl

DNB PUBLICATIES

Onder meer de volgende uitgaven van de Nederlandsche Bank zijn verkrijgbaar:

'Scoren met beleid'
digitaal lesprogramma
tweede fase havo/vwo

'Waar voor je geld'
praktische lesopdrachten
tweede fase havo/vwo

'DNB in beeld'

'Goud, Geld en Geheimen'
publieksbrochure

'De geschiedenis
van ons geld'

'Echt of vals?'
cd-rom met de echt-
heidskenmerken van
de eurobiljetten

Periodiek verschijnen

- Jaarverslag
- Kwartaalbericht
- Statistisch Bulletin
- Overzicht Financiële Stabiliteit

DNB publiceert ook over haar wetenschappelijk onderzoek

- Working Papers
- Occasional Studies

Alle uitgaven zijn online beschikbaar.

U vindt ze op www.dnb.nl.

De uitgaven kunt u ook bestellen via onze website,
per e-mail (info@dnb.nl) of via een brief die u kunt
richten aan: De Nederlandsche Bank
Afdeling Facilitaire diensten / Postkamer
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam

Colofon

DNB Magazine is een tweemaandelijks
uitgave van de Nederlandsche Bank.

Redactieadres:
DNB Magazine
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam
Westeinde 1, 1017 ZN Amsterdam
t 020 524 5781 / 5753
f 020 524 2228
e magazine@dnb.nl
www.dnb.nl

Hoofdredactie:
Loek van Daalen

Eindredactie:
Marijke Hoogendoorn, Ellen Tolsma

Aan dit nummer werkten mee:
CBS, Jurriaan Eggelte, Gerbert Hebbink,
Jeroen Hessel, Vincent Icke (Essay),
John Lewis, Robert Mosch, Alexander
Strengers

Fotografie / Illustraties:
ANP Photo, Rhonald Blommestijn
(illustratie p. 6), Charlotte Lemmens
(portret Vincent Icke cover), Rob
Meulemans, Henk Rougoor,
Marieke van der Velden (In Beeld)

Vormgeving en druk:
Joh. Enschedé (vormgeving),
Fd-Repro en Post (productie)
Drukkerij De Bink (drukwerk)

Abonnementen:
Een abonnement op DNB Magazine is
gratis en uitsluitend schriftelijk of per
e-mail aan te vragen. Adreswijzigingen
en opzeggingen eveneens schriftelijk
opgeven.

Abonnementenadministratie:
DNB Magazine
Antwoordnummer 2670
1000 PA Amsterdam
e aanvraagmagazine@dnb.nl

Artikelen uit DNB Magazine mogen niet
zonder toestemming van de redactie
worden overgenomen.

De toekomst van Nederland is een strijd tegen de natuurlijke stroom van het water. Fotograaf Marieke van der Velden legde dit beeld vast tijdens baggerwerkzaamheden in Domburg. Er wordt zand van de waterbodem gezogen en op het strand gespoten. Zou men dit niet doen, dan is Domburg binnen een paar jaar verdwenen en is bij Vrouwenpolder juist een stuk land aangeslibd. Alles stroomt en niets blijft. Behalve aan onze kustlijn.

